

8. Ишкулов Ф.А. Судебная реформа и контрреформа в Башкирии: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юр. наук: спец. 12.00.01 «теория и история государства и права» / Ф.А. Ишкулов. – Саратов, 1974. – 19 с.
9. Марышкин А.В. Судебная реформа 1864 г. и особенности ее проведения на территории Белоруссии: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юр. наук: спец. 12.00.01 «теория и история государства и права» / А.В. Марышкин. – М., 1985. – 23 с.
10. Ленин В.И. Письмо к Е.Д. Спасовой / Владимир Ильич Ленин. // Полное собрание сочинений: [в 55 т.]. – М., 1978. – Т. 9. – С. 171.
11. Виленский Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России / Борис Вениаминович Виленский. – Саратов, 1969. – 400 с.
12. Оржеховский И.В. Из истории внутренней политики самодержавия в 1960-1970-х гг. XIX в. / Игорь Вацлавович Оржеховский. – Горький, 1974. – 168 с.
13. Черкасова Н.В. Из истории русской адвокатуры / Н.В. Черкасова // Историко-правовые исследования: проблемы и перспективы. – М., 1982. – С. 118–126.
14. Черкасова Н.В. Формирование и развитие адвокатуры в России в 60-80-х гг. XIX века / Надежда Васильевна Черкасова. – М., 1987. – 142 с.

Сергій Згіблов

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО СТАРООБРЯДЦІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (постановка проблеми)

В історії правоохоронних органів, які діяли на території України, мало вивченим залишається період інкорпорації українських земель до Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.). Надто обмеженим є дослідження їхньої роботи стосовно різноманітних релігійних конфесій, які, з погляду офіційно православної держави, вважалися шкідливими “сектами”.

Серед таких етнорелігійних груп окрему увагу привертають старообрядці, які від кінця ще XVII ст. активно переселялися в Україну-Гетьманщину, рятуючись від гонінь Московського царства. Причому вектори міграцій прихильників старого православного обряду не обмежувалися Україною, а сягали і білоруських, і польських, і молдавських земель. Більшість територій, до яких втікали старообрядці, зрештою, було загарбано Російською імперією і включено до російської держави наприкінці XVIII ст.

Джерела промовисто свідчать про досить велику увагу російського уряду до питання вироблення спеціальної політики стосовно старообрядців. І особливу роль у “регулюванні” їхнього життя в імперії відводили саме правоохоронним органам. Старообрядництво зазнавало впродовж всього імперського періоду правових обмежень і перешкод. Старообрядці визнавалися терпимими, але невизнаними російським правом релігійним об'єднанням. Законодавство не визнавало їх релігійних громад, не дозволяло їм мати своїх духовних установ, організовувати

чернечі скити і обителі, здійснювати хресні ходи і процесії тощо. Водночас, правоохоронні органи аніскільки не заважали старообрядцям вести активну економічну діяльність. Деякі дослідники вважають, що старовіри володіли 60% або навіть 75% капіталів Російської імперії (ці показники відповідають ситуації на території Правобережної України).

Історіографія цього питання не є значною, проте дозволяє скласти уявлення про діяльність російських правоохоронних органів щодо старообрядців декількох регіонів України: Лівобережжя, Правобережжя, Південної України.

Методологічно дуже важливо враховувати специфіку законодавства Російської імперії кінця XVIII – початку XX ст., його державно-охоронну спрямованість, недемократичність та репресивність.

Термінологія, якою користувалися, зокрема, і тогочасні правоохоронні органи, передбачала приниження старообрядців-“сектантів”: їх іменували “розкольниками” (рос. – “раскольники”), “відщепенцями”, поблагливіше – “старовірами”, ще рідше – старообрядцями. Тривалий час, треба думати, представники спецслужб не розумілися на всіх тонкощах існування цієї релігійної групи. Тим більше – не бачили своєї диференціації всередині старообрядства, яке, зрештою, розпадалося на декілька течій зі своїми самоназвами.

Проте в цілому помітною може бути загальна еволюція законодавства Російської імперії щодо “розкольників”. Принаймні є підстави виокремлювати юридичні засади офіційної політики стосовно представників “розколу” на рубежі XVIII – XIX століть та в 1820–1850-х роках. Третім періодом в епосі “довгого XIX століття”, який вирізнявся і в ставленні до старообрядців, стала певна лібералізація правових засад загальноімперської політики у питаннях “старої віри” (1860-ті рр. – початок XX ст.).

Однак на загал російський уряд не спромігся прийти до цивілізованої віротерпимості навіть на початку XX ст. Ставка на “офіційне православ’я” робила заручником єдино визнаної релігійної ідентифікації кожного підданого Російської імперії. Конфесії, які були поза російським православ’ям, перебували на “особливому рахунку” в урядових та правоохоронних органах.

У центрі імперії ухвалювали відповідне законодавство. Звідтіля ж надходили спеціальні розпорядження та інструкції. Але особливості політичного та культурного розвитку окремих територій дозволяють говорити і про регіональні ознаки в політиці щодо старообрядства. Почасти їх розуміли в центрі. Нерідко про них підказували відповідні органи із місць. Тож, резонним видається розгляд діяльності російських правоохоронних органів у фокусі офіційної релігійної політики щодо старообрядницької громади на прикладі Правобережної України.

Оскільки правоохоронні органи Російської імперії повсюдно виконували законодавчі та урядові розпорядження, то є сенс їхню

“практичну діяльність” стосовно старовірів розглядати у такій же періодичній системі. Тобто, розрізняючи роль правоохоронних органів: 1) у реалізації політики російського уряду щодо “розкольників” приєднаного Правобережжя в 1793 – 1825 роках; 2) у межах існування Київського генерал-губернаторства та формування військово-поліцейської диктатури 1825-1855 років; 3) у добу присмерку імперії і на шляху до запровадження віротерпимості (1855-1905 роки).

Варто враховувати, що у межах двох перших періодів державна політика, законодавство, діяльність Міністерства внутрішніх справ щодо старообрядництва носили виключно заборонний і обмежувальний характер, спрямований на викорінення цього явища з життя суспільства. Тільки протягом другої половини ХІХ ст. і в державних структурах, і в суспільній свідомості йде процес формування необхідності спочатку наділення старообрядців правами в цивільному і релігійному життю, а потім і прийняття закону про свободу віросповідання. На початку ХХ ст. процес формування віросповідних політики досягає найвищої точки свого розвитку і одночасно вступає у завершальну стадію. Найвищою точкою можна вважати прийняття в 1905 р. Маніфесту про свободу віросповідання. Однак приведення законодавчої бази у відповідність до положень Маніфесту потребувало ще декількох років, але кінцева мета так і не була досягнута.

Важливо враховувати, що свою діяльність стосовно старообрядців правоохоронні органи Російської імперії здійснювали не цілком самостійно. Отже, мало місце значне співробітництво правоохоронних органів із іншими відомствами у питаннях “розкольників” на Правобережній Україні у 1793-1905 роках. Серед таких “партнерів” – цивільні інституції, державно-релігійні органи, етнічні групи та “недержавні конфесії”, на протистоянні яких із старовірами російський уряд грав дуже часто, хоча не завжди ефективно.

Таким чином, дослідження діяльності правоохоронних органів Російської імперії з реалізації офіційної політики щодо старообрядців Правобережної України є досить перспективним для історичної науки, зокрема, в частині вивчення гуманітарних функцій правоохоронної системи, її історичної еволюції та потреб удосконалення сьогодні.

Юрій Присяжнюк

“ТУТЕШНІ” У ПОДІЯХ СІЧНЕВОГО ПОВСТАННЯ 1863–1864 рр. НА ПРАВОБЕРЕЖЖІ

150-річчя початку Січневого повстання за державну незалежність Польщі спонукає професійних істориків повертатися до аналізу цією подією, котра, як відомо, тісно пов’язана з українською минувиною. Серед